RAPPORT
Flora- en faunaquickscan
locatie ’t Holland 1-1a te Reusel
-AM11074-

Opdrachtgever
Ordito B.V.
Postbus 94
5126 ZH GILZE

Projectnummer
Aeres Milieu projectnummer AM11074

Status rapport
Definitief

Autorisatie

Opsteller rapport:	paraaf	datum
Ir. J.P.M. Hovens Ir. G. Lenstra		14 maart 2011

Kwaliteitscontrole:	paraaf	datum
Ing. J.M.G. Reuver		14 maart 2011

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING 5

2. BELEIDSKADER 7
2.1 Inleiding 7
2.2 Flora- en faunawet 7
2.3 Natuurbeschermingswet 1998 8

3. WERKWIJZE 11
3.1 Beschrijving van het plangebied 11
3.2 Veldinventarisatie 11

4. RESULTATEN INVENTARISATIE 13
4.1 Resultaten beleidsinventarisatie 13
4.2 Resultaten veldinventarisatie 14

5. EFFECTEN VAN DE VOORGENOMEN INGREEP 17
5.1 De ingreep 17
5.2 Effecten op algemene beschermde soorten in het plangebied 17
5.3 Effecten op algemeen voorkomende vogelsoorten 18
5.4 Effecten op vleermuizen 18
5.5 Effecten op de EHS en andere beschermde natuurgebieden 18

6. CONSEQUENTIES VANUIT DE WET- EN REGELGEVING 19
6.1 Flora- en faunawet 19
6.2 Overige regelgeving 19

Literatuur 21

1. INLEIDING

In opdracht van Ordito heeft Aeres Milieu een quickscan flora- en fauna uitgevoerd op de locatie 't Holland 1-1a te Reusel (Gemeente Reusel - De Mierden). Op deze locatie worden een werkplaats en opslagloods gesloopt, waarna er twee biowoningen worden teruggebouwd. Aeres Milieu is gevraagd het volgende aan te geven:

- welke beschermde dieren en planten komen mogelijk voor in het plangebied
- welke effecten heeft de voorgenomen ingreep
- kunnen negatieve effecten zoveel mogelijk worden gemitigeerd (verzacht)
- welke eventuele gevolgen zijn er met betrekking tot de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Natuurbeschermingswet en de EHS en op welke wijze kunnen die worden gecompenseerd.

Leeswijzer
In hoofdstuk 2 wordt een beschrijving gegeven van het huidige beleidskader en van de Flora- en faunawet. Hoofdstuk 3 beschrijft het plangebied en de werkwijze van de inventarisaties van de natuurwaarden. In hoofdstuk 4 worden de resultaten van de beleids- en veldinventarisaties weergegeven en in hoofdstuk 5 de effecten van de voorgenomen ingreep op de aanwezige natuurwaarden. Hoofdstuk 6 behandelt de consequenties van wet- en regelgeving.

2. BELEIDSKADER

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een toelichting gegeven op het natuurbeleid van de diverse overheden, dat van belang is bij de voorgenomen herinrichting van het plangebied. Het natuur- en soortenbeleid is in Nederland geregeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, de Natuurbeschermingswet en de Flora- en faunawet. Hiermee wordt onder andere invulling gegeven aan de Europese wet- en regelgeving, zoals de Vogel- en Habitatrichtlijn.

2.2 Flora- en faunawet

De Flora- en faunawet (Stb. 1998, 402) is op 1 april 2002 in werking is getreden. Deze wet bundelt onder meer de bepalingen over soortenbescherming die voorheen in verschillende wetten waren opgenomen, namelijk de Vogelwet 1936, de Jachtwet, (de oude) Natuurbeschermingswet, de Nuttige Dierenwet 1914 en de Wet bedreigde uitheemse dier- en plantensoorten. De Flora- en faunawet richt zich op de bescherming van circa 500 plant- en diersoorten. Het gaat hierbij om alle inheemse zoogdieren (uitgezonderd bruine rat, zwarte rat en huismuis), alle inheemse vogelsoorten, alle amfibieën en reptielen, een aantal vissen en enkele bij AMvB (Stb. 523, 2000) speciaal aangewezen plant- en diersoorten. Uitgangspunt van de wet is het 'nee, tenzij'- beginsel. Slechts voor een beperkt aantal handelingen kan op basis van artikel 75 van de Flora- en faunawet ontheffing worden verleend van de verboden uit artikel 8 t/m 18 van de wet (voor zover hiervoor niet reeds op basis van een ander artikel vrijstelling of ontheffing kan worden verleend). Voorwaarde daarbij is dat met de voorgenomen activiteit geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van de soort.

Kort gezegd worden de onder de Flora- en faunawet beschermde plant- en diersoorten in drie categorieën opgedeeld, met elk een ander regime wat betreft ontheffingen:
- algemene soorten (FF1);
- overige soorten (FF2);
- streng beschermde soorten (FF3).

De categorie 'algemene soorten' –zoals mol en konijn - is voor de meeste activiteiten vrijgesteld voor een ontheffingsaanvraag.

De categorie 'overige soorten' is eveneens voor de meeste activiteiten vrijgesteld voor een ontheffingsaanvraag, mits die activiteiten worden uitgevoerd op basis van een door het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I) goedgekeurde gedragscode. In zo'n code geeft een sector zelf aan welke gedragslijnen men volgt om het schaden van beschermde soorten zo veel mogelijk te voorkomen, bijvoorbeeld: altijd eerst inventariseren waar de soorten precies voorkomen en daar met de werkzaamheden rekening mee houden, bijvoorbeeld door een hol af te schermen of de standplaats van planten aan te geven. Voor ingrepen waarvoor geen goedgekeurde gedragscode bestaat, moet ten aanzien van verblijfplaatsen van beschermde soorten uit de categorie 'overige soorten', een ontheffing worden aangevraagd. Daarbij kan worden volstaan met een zogenaamde lichte toetsing. Dat houdt in dat de voorgenomen maatregelen 'geen afbreuk doen aan gunstige staat van instandhouding van de soort'.

De categorie 'streng beschermde soorten' omvat de soorten die worden genoemd in bijlage 4 van de Habitatrichtlijn of bijlage 1 van AMvB artikel 75 van de Flora- en faunawet. Voor de categorie 'streng beschermde soorten' wordt slechts in een beperkt aantal situaties een vrijstelling verleend. Voor bijlage 1 soorten wordt getoetst aan de volgende drie criteria (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2005):
1) er wordt geen afbreuk gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de soort
2) er is geen goed alternatief
3) de activiteit past binnen een van de hierna genoemde belangen:
- Onderzoek en onderwijs;
- Repopulatie en herintroductie;

- Bescherming van flora en fauna;
- Veiligheid van het luchtverkeer;
- Volksgezondheid of openbare veiligheid;
- Dwingende redenen van openbaar belang;
- Voorkomen van ernstige schade aan vormen van eigendom
- Belangrijke overlast veroorzaakt door dieren;
- Uitvoering van werkzaamheden in het kader van bestendig beheer en onderhoud in de landbouw en bosbouw;
- Bestendig gebruik;
- Uitvoering in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

Deze drie criteria vormen de zg. uitgebreide toets en aan alle drie moet worden voldaan. Als het gaat om een ontheffingsaanvraag in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling en het gaat om streng beschermde soorten en/of vogels, dan wordt extra getoetst op een vierde criterium:

4) de werkzaamheden moeten zodanig uitgevoerd worden dat er sprake is van 'zorgvuldig handelen'

Voor ruimtelijke maatregelen kan men ten aanzien van streng beschermde soorten uit Bijlage IV van de Habitatrichtlijn ontheffing krijgen op grond van belangen die zijn opgenomen in de Habitatrichtlijn. Dat zijn:
- Bescherming van flora en fauna
- Volksgezondheid of openbare veiligheid
- Dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en voor het milieu wezenlijke gunstige effecten.

Voor ruimtelijke maatregelen kan men ten aanzien van vogels ontheffing krijgen op grond van belangen die zijn opgenomen in de Vogelrichtlijn. Dat zijn:
- Bescherming van flora en fauna
- Veiligheid van het luchtverkeer
- Volksgezondheid of openbare veiligheid

2.3 Natuurbeschermingswet 1998

Natuurbeschermingswet 1998 beschermt verschillende soorten gebieden
De eerste Natuurbeschermingswet in Nederland dateert van 1967, deze wet maakte het mogelijk om natuurgebieden en soorten te beschermen, onder andere door het aanwijzen van beschermde natuurmonumenten. Deze oorspronkelijke natuurbeschermingswet is in 1998 vervangen en sindsdien richt de wet zich nog uitsluitend op de bescherming van gebieden.

De bepalingen van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn (tezamen genoemd "Natura 2000") zijn geïmplementeerd in de Natuurbeschermingswet. Zodoende is het Europese beleid ten aanzien van natuurbescherming in de Nederlandse wet verankerd. De Natuurbeschermingswet regelt de aanwijzing en bescherming van de volgende soorten gebieden:
- Vogel- en Habitatrichtlijngebieden (samen zijn dit de Natura 2000-gebieden);
- Beschermde natuurmonumenten;
- Wetlands (RAMSAR Conventie).

De Vogelrichtlijn
De Vogelrichtlijn (Richtlijn 79/409/EEG) richt zich op de bescherming van alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten en in het bijzonder op de leefgebieden van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten. In de richtlijn worden nadere regels gesteld aan de bescherming, het beheer en de regulering van vogelsoorten. Een aantal gebieden is hierbij aangewezen als speciale beschermingszone. Deze gebieden maken onderdeel uit van Natura 2000, het ecologische netwerk van natuurgebieden in Europa. Voor beschermde vogelsoorten kan geen ontheffing worden aangevraagd voor uitvoering van werkzaamheden.

De Habitatrichtlijn
De Habitatrichtlijn (Richtlijn 92/43/EEG) richt zich op de instandhouding van natuurlijke habitats, habitats van soorten en de bescherming van plant- en diersoorten, met uitzondering van vogels. In bijlage I van deze richtlijn worden speciale beschermingszones aangewezen voor kwetsbare, bedreigde of zeldzame habitattypen. Bijlage II vermeldt de kwetsbare, bedreigde of zeldzame dier- en plantensoorten die beschermd moeten worden door speciale beschermingszones aan te wijzen. Bijlage IV vermeldt in het wild voorkomende kwetsbare, bedreigde of zeldzame dier- en plantensoorten die strikt beschermd moeten worden.

Natura 2000
De Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn vormen samen Natura 2000. Alle lidstaten van de Europese Unie wijzen beschermde natuurgebieden aan die waardevol zijn voor het behoud van biodiversiteit in Europa. Nederland zal aan de hand van een vergunningenstelsel de zorgvuldige afweging maken rond projecten die gevolgen kunnen hebben voor Natura 2000-gebieden. Deze vergunningen worden verleend door de provincies of door de minister van EL&I. Daarnaast zal Nederland in de komende jaren voor alle gebieden die samen Natura 2000 vormen, beheersplannen opstellen. Deze beheersplannen maken duidelijk welke activiteiten wel en niet mogelijk zijn in en om die gebieden.

Beschermde natuurmonumenten
Met de aanwijzing van Natura 2000-gebieden zullen Beschermde Natuurmonumenten die overlappen met zo'n aanwijzing komen te vervallen. De buiten de Natura 2000 gebieden gelegen Beschermde Natuurmonumenten blijven bestaan. Beschermde Natuurmonumenten zijn als zodanig aangewezen vanwege de aanwezigheid van grote ecologische waarden.

Wetlands (RAMSAR Conventie)
De Ramsar-conventie is een internationale overeenkomst inzake watergebieden (draslanden) die van internationale betekenis zijn, in het bijzonder als woongebied voor watervogels. Een groot deel van deze beschermde wetlands is in Nederland ook al als Natura 2000 gebied aangewezen.

3. WERKWIJZE

3.1 Beschrijving van het plangebied

Het plangebied is weergegeven in figuur 3.1.

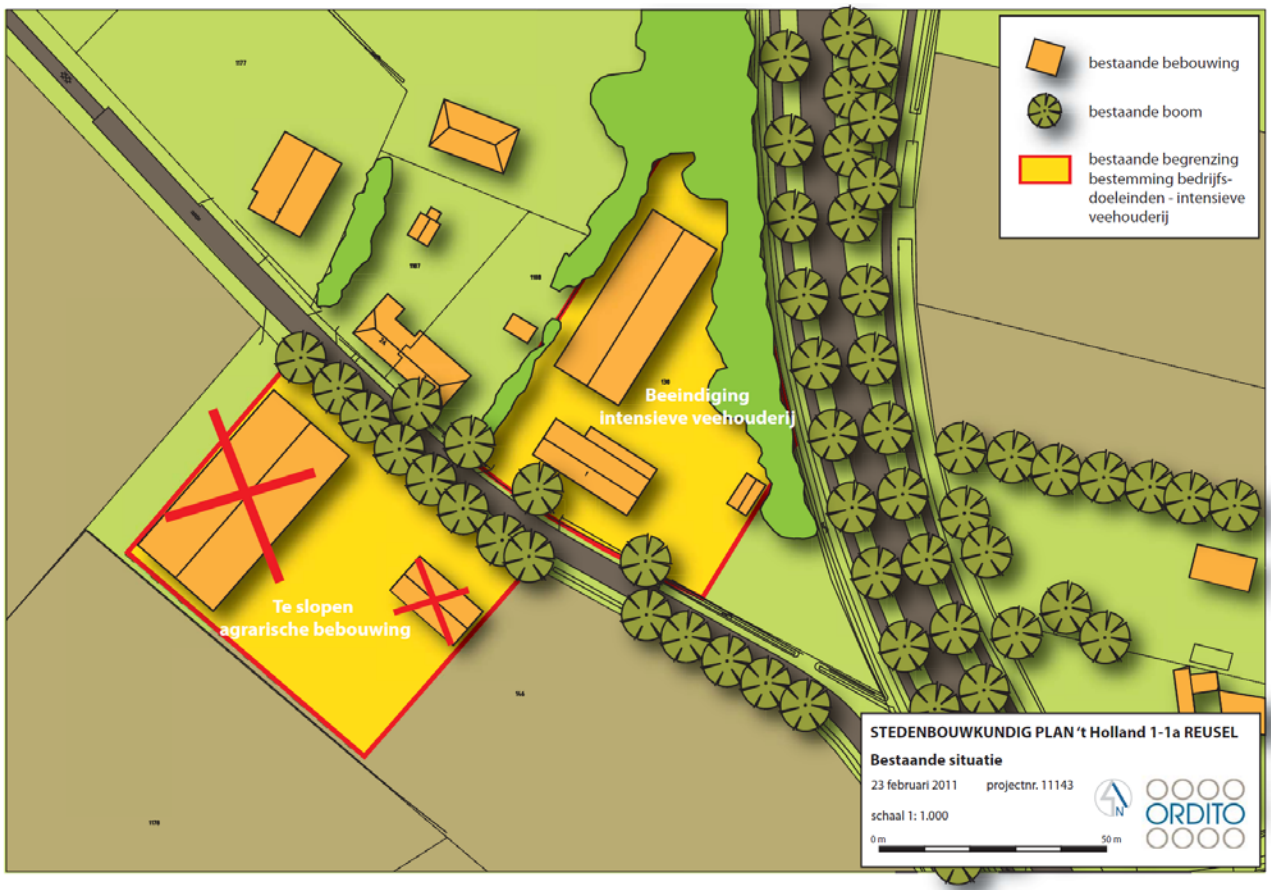

Figuur 3.1. Het plangebied

Het plangebied bevindt zich aan weerszijden van de weg 't Holland. Aan de zuidzijde van de weg bevinden zich een werkplaats en een opslagloods, een ganzeweitje en enkele borders met exotische bomen en struiken (bamboe, mahoniestruik, laurierkers). De werkplaats is een stenen gebouw met een pannendak. De opslagloods is grotendeels van golfstaal gemaakt. Aan de zuidzijde van 't Holland bevindt zich een rij oude zomereiken op een houtwal.

Aan de noordzijde van 't Holland bevinden zich enkele konijnenstallen en een woning, met een voor- en achtertuin. Langs 't Holland staan enkele oude zomereiken. Omdat de gebouwen en beplantingen aan de noordzijde van de weg 't Holland blijven behouden, vallen deze buiten het feitelijke onderzoeksgebied. De omgeving rondom het plangebied bestaat uit akkers, weilanden en boerderijen.

3.2 Veldinventarisatie

Op 10 maart 2011 is het plangebied en directe omgeving bezocht voor een quickscan. Daarbij werden de aanwezige biotopen beoordeeld op hun geschiktheid als habitat voor beschermde dier- en plantensoorten.

Tevens werd er gezocht naar (tekenen van aanwezigheid van) beschermde planten, zoogdieren en vogels en geschikte habitats voor reptielen en amfibieën. Met betrekking tot zoogdieren werd speciaal gelet op pootafdrukken, krabsporen, wissels, uitwerpselen, haren, graafsporen, holen, en potentieel geschikte verblijfplaatsen. Alle te slopen gebouwen zijn van binnen (met een zaklamp) en van buiten (met een boomcamera) geïnspecteerd op de aanwezigheid van vaste rust- en verblijfplaatsen van beschermde dieren en planten.

Aan de hand van relevante (verspreidings)literatuur (Bijlsma *et al.*, 2001; Bos *et al.*, 2006; Limpens *et al.*, 1997; RAVON, 2001, 2003, 2004, 2006, 2007 en 2010; Van Roomen, 2000; Huizinga *et al.*, 2010; Crombaghs *et al.*, 2000; Buggenum *et al.*, 2009; en SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002) is vervolgens ingeschat welke beschermde soorten mogelijk in het plangebied voorkomen.

4. RESULTATEN INVENTARISATIE

4.1 Resultaten beleidsinventarisatie

Het plangebied ligt buiten de Ecologische HoofdStructuur (EHS). Het dichtstbijzijnde Natura 2000 gebied is 'Kempenland-West', op meer dan 4 km ten noorden van het plangebied. Het dichtstbijzijnde beschermde natuurgebied is het 'Zwartven', op circa 4 km ten noordwesten van het plangebied.

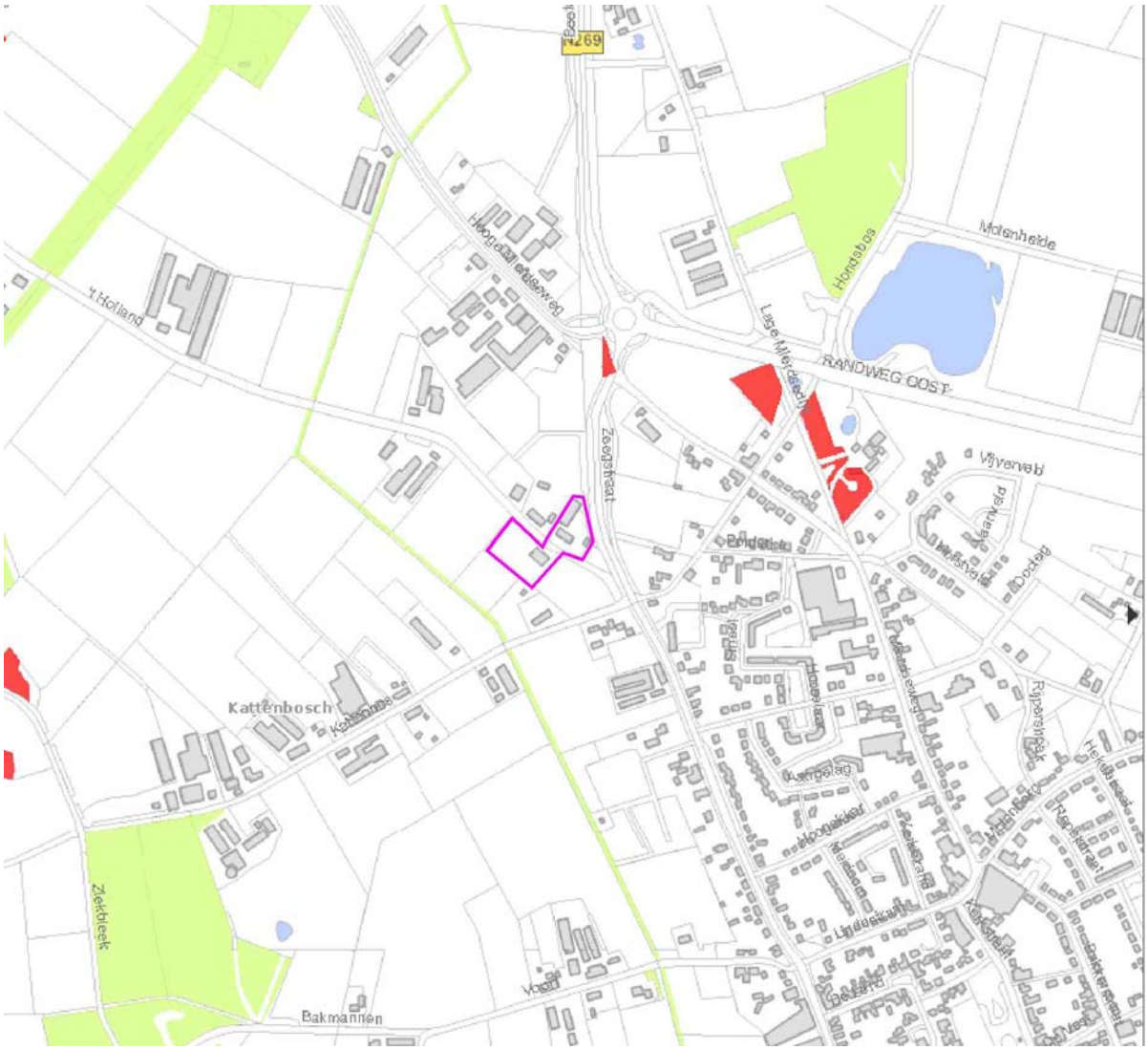

Figuur 4.1 Ligging van het plangebied (paars omlijnd) ten opzichte van de EHS (lichtgroen weergegeven). De rode gebieden zijn kleine bosjes waarvan opname in de EHS niet meer is gewenst in de Verordening ruimte Noord-Brabant fase 1.

4.2 Resultaten veldinventarisatie

Vleermuizen
De te slopen gebouwen zijn tijdens het veldbezoek met behulp van een ladder volledig geïnspecteerd. Het dak en het grootste deel van de wanden van de opslagloods zijn van golfstaal vervaardigd. Hierin, en in de stenen muren zijn geen openingen aanwezig. Ook de werkschuur bevat geen holtes die als vleermuizenverblijf kunnen dienen: in de muren zijn geen stootvoegen aanwezig en onder het pannendak bevinden zich gladde panelen, waarop een vleermuis geen houvast heeft. Doordat de spouw van bovenaf met een plank is afgedicht, kunnen vleermuizen deze ook vanaf de bovenzijde niet bereiken. De werkschuur bevat twee schoorstenen, deze zijn echter ook van bovenaf met een plaat afgedicht. In de te slopen gebouwen zijn dus geen vleermuisverblijven aanwezig. Ook zijn er geen bomen met holten in het plangebied aanwezig. De oude zomereiken aan weerszijden van 't Holland dienen mogelijk als vaste vliegroute voor vleermuizen. Omdat vaste vliegroutes van vleermuizen in het kader van de Flora- en faunawet als een vaste rust- en verblijfplaats worden gezien, is een aantal vleermuissoorten in tabel 4.2.1 opgenomen.

Nederlandse naam en wetenschappelijke naam	**FF1**	**FF2**	**FF3**
Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*)			**X**
Grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*)			**X**
Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*)			**X**

FF1 = algemene soorten
FF2 = overige soorten
FF3 = streng beschermde soorten
Tabel 4.2.1. Beschermde vleermuissoorten die (mogelijk) een vaste rust- en verblijfplaats in het plangebied hebben. De status van de soorten in de Flora- en faunawet is eveneens weergegeven.

Overige zoogdieren
Op enkele konijnenschraapjes na, werden er geen sporen, wissels, uitwerpselen etc. van overige zoogdieren tijdens het veldbezoek aangetroffen. Tabel 4.2.2 geeft de overige beschermde zoogdiersoorten weer die (mogelijk) een vaste rust- en verblijfplaats in het plangebied hebben.

Nederlandse naam en wetenschappelijke naam	**FF1**	**FF2**	**FF3**
Aardmuis (*Microtus agrestis*)	**X**		
Konijn (*Oryctolagus cuniculus*)	**X**		
Bosmuis (*Apodemus sylvaticus*)	**X**		
Huisspitsmuis (*Crocidura russula*)	**X**		
Mol (*Talpa europea*)	**X**		
Veldmuis (*Microtus arvalis*)	**X**		

FF1 = algemene soorten
FF2 = overige soorten
FF3 = streng beschermde soorten
Tabel 4.2.2. Beschermde overige zoogdiersoorten die (mogelijk) een vaste rust- en verblijfplaats in het plangebied hebben. De status van de soorten in de Flora- en faunawet is eveneens weergegeven.

Vogels
In de bomen en struiken bevinden zich in het broedseizoen waarschijnlijk nesten van algemene vogelsoorten. Vogels waarvan Dienst Regelingen (2009b) het nest jaarrond als een vaste rust- en verblijfplaats beschouwt, broeden niet in het plangebied of haar directe omgeving, omdat er geen bomen met grote nesten of holten in het plangebied aanwezig zijn. Ook zijn er geen nesten van vogels waarvan Dienst Regelingen (2009b) een omgevingsscan eist in het plangebied te verwachten.

Planten
In het plangebied werden alleen algemeen voorkomende plantensoorten waargenomen (zie paragraaf 3.1). Er zijn geen beschermde plantensoorten waargenomen en de biotoop is daarvoor ook niet geschikt.

Overige beschermde soorten
Reptielen en amfibieën konden tijdens het veldbezoek (maart) niet worden geïnventariseerd. Voor beide soortgroepen is het plangebied echter grotendeels ongeschikt, en wateren (die als voortplantingshabitat voor amfibieën kunnen dienen) zijn afwezig. Het is wel mogelijk dat algemene amfibieënsoorten de borders als landhabitat gebruiken. De mogelijk in het plangebied voorkomende beschermde amfibieënsoorten zijn weergegeven in tabel 4.2.3.

Nederlandse naam en wetenschappelijke naam	**FF1**	**FF2**	**FF3**
Gewone pad *(Bufo bufo)*	**X**		
Bruine kikker *(Rana temporaria)*	**X**		

FF1 = algemene soorten
FF2 = overige soorten
FF3 = streng beschermde soorten
Tabel 4.2.3. In het gebied (mogelijk) voorkomende beschermde amfibieënsoorten. De status van de soorten in de Flora- en faunawet is eveneens weergegeven.

.

5. EFFECTEN VAN DE VOORGENOMEN INGREEP

5.1 De ingreep

De werkplaats en de opslagloods ten zuiden van 't Holland worden gesloopt en een deel van de vegetatie wordt verwijderd. De oude zomereiken aan weerszijden van 't Holland blijven behouden. Vervolgens worden er twee biowoningen met tuinen gerealiseerd. De rest van het gebied wordt agrarisch (waarschijnlijk akker of weiland) ingericht.

De gebouwen aan de noordzijde van 't Holland blijven behouden, maar zullen niet meer voor intensieve veehouderij worden gebruikt. Figuur 5.1. geeft de voorgestane ontwikkelingen weer.

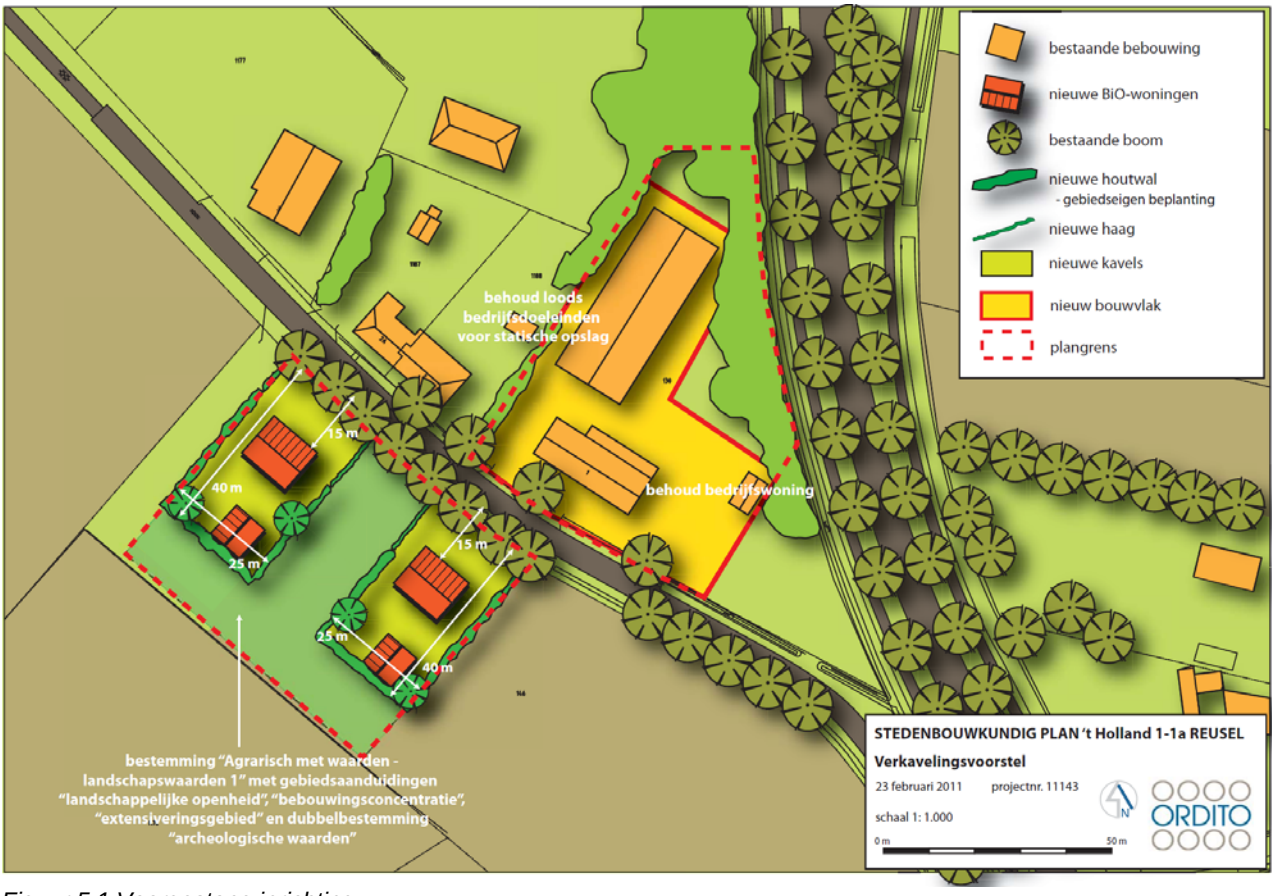

Figuur 5.1 Voorgestane inrichting

5.2 Effecten op algemene beschermde soorten in het plangebied

Het foerageergebied van enkele algemeen voorkomende beschermde zoogdieren en amfibieën zal tijdelijk (deels) verdwijnen. Holen en individuen van algemeen voorkomende zoogdieren zullen hierbij mogelijk worden verstoord of verdwijnen. Voor al deze soorten biedt de directe omgeving van het plangebied voldoende andere habitats.

5.3 Effecten op algemeen voorkomende vogelsoorten

De te verwijderen bomen en struiken dienen buiten het broedseizoen van de meeste vogelsoorten te worden gerooid of gekapt (dus buiten de periode 15 maart – 15 juli). Hierdoor wordt schade aan vogels, hun eieren en nesten voorkomen.

5.4 Effecten op vleermuizen

De zomereiken naast ’t Holland vervullen mogelijk een functie als vaste vliegroute voor vleermuizen. Doordat deze behouden blijven, wordt een eventueel aanwezige vliegroute niet vernietigd.

5.5 Effecten op de EHS en andere beschermde natuurgebieden

De afstand van het plangebied tot de EHS en andere natuurgebieden is te groot om enig direct effect te mogen verwachten van de voorgenomen maatregelen (sloop, nieuwbouw en bewoning).

Het verdwijnen van de intensieve veehouderij en de daarmee gepaard gaande ammoniakuitstoot heeft een gunstig effect op de rondom gelegen natuurgebieden. De konijnenhouderij zal naar ’t Holland 7 worden verplaatst, waarbij het aantal gehouden dieren niet zal worden uitgebreid. Volgens de heer Sjef Lavrijssen (de eigenaar) zal er worden gebouwd volgens de normen van de Maatlat Duurzame Veehouderij, waarbij het zogenaamde DEEP PIT-systeem zal worden toegepast. Hierdoor zal er minder ammoniak worden uitgestoten ten opzichte van de huidige situatie. Dit levert een positief effect op voor de EHS, Natura 2000 gebied Kempenland-West en beschermd natuurmonument Zwartven.

6. CONSEQUENTIES VANUIT DE WET- EN REGELGEVING

6.1 Flora- en faunawet

Beschermde dieren uit de categorie 'algemene soorten': vrijstelling
Voor het vernietigen van holen etc. en verstoren van beschermde zoogdieren van de categorie 'algemene soorten' voor ruimtelijke ingrepen, bestaat een vrijstelling op grond van 'AMvB artikel 75' van de Flora- en faunawet (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2005). Er hoeft daarom geen ontheffing voor algemene soorten te worden aangevraagd.

Algemene vogels: geen directe schade
Door het verwijderen van de vegetatie buiten de periode 15 maart tot 15 juli (het broedseizoen van de meeste vogels) uit te voeren, wordt directe schade aan algemeen voorkomende vogels, hun nesten en eieren voorkomen. Vogelsoorten waarvan het nest buiten het broedseizoen als een vaste rust- en verblijfplaats wordt gezien, zijn afwezig. Er hoeft dus geen ontheffing voor vogels te worden aangevraagd.

Voorkomen doden of verwonden dieren
De in de Flora- en faunawet genoemde 'algemene zorgplicht' is ook op beschermde soorten uit de categorie 'algemene soorten' van toepassing. Beschermde diersoorten (ook die van de categorie 'algemene soorten') die tijdens het verwijderen van vegetatie en het vergraven van grond worden aangetroffen, moeten direct worden gevangen en na afloop van de werkzaamheden in het aangrenzende gebied worden vrijgelaten.

6.2 Overige regelgeving

Omdat er positieve effecten op de EHS zijn te verwachten, zijn er op dit punt geen bezwaren vanuit het provinciale natuurbeleid.

Omdat er minder ammoniak zal worden uitgestoten, is er geen vergunning nodig op grond van de Natuurbeschermingswet (ex artikel 19d lid 1).

Literatuur

- Bijlsma, R.G., F. Hustings en K.C.J. Camphuysen. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

- Bos, F., M. Bosveld, D. Groenendijk, C. van Swaay, I. Wynhoff. 2006. De dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden; European Invertebrate Survey, Leiden.

- Dienst Regelingen. 2009a. Wijziging beoordeling ontheffing Flora- en faunawet bij ruimtelijke ingrepen. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit.

- Dienst Regelingen. 2009b. Bijlage aangepaste lijst jaarrond beschermde vogelnesten. Ontheffing Flora- en faunawet ruimtelijke ingreep. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit.

- Dienst Regelingen. 2009c. Uitleg Aangepaste beoordeling ontheffing ruimtelijke ingrepen Flora- en faunawet.

- Limpens, H.G.J.A., K. Mosterd en W. Bongers. 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2005-A. Buiten aan het werk? Houd tijdig rekening met beschermde dieren en planten! Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2005-B. Algemene Handreiking Natuurbeschermingswet 1998. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

- RAVON. 2001. Waarnemingsoverzichten. RAVON 4: 61-76.

- RAVON, 2003. Waarnemingenoverzicht 2001. RAVON, 5: 47-64.

- RAVON, 2004. Waarnemingenoverzicht 2002. RAVON, 6: 33-48.

- RAVON, 2006. Waarnemingenoverzicht 2005. RAVON, 24: 46-64.

- RAVON, 2007. Waarnemingenoverzicht 2006. RAVON, 27: 46-64.

- RAVON, 2010. Waarnemingenoverzicht 2007 en 2008. RAVON, 34: 61-80.

- Roomen, van, M.W.J., A. Boele, M.J.T van der Weide, E.A.J. van Winden en D. Zoetebier. 2000. Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-97. Actueel overzicht van Europese vogelwaarden in aangewezen en aan te wijzen speciale beschermingszones en andere belangrijke gebieden. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- SOVON Vogelonderzoek Nederland. 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000.Nederlandse fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij en European Invertebrate Survey Nederland, Leiden.